

تاریخ پرچم ایران

مقدمه

اصولاً برای اینکه با پدیده ای مخالفت یا موافقت کنیم، باید قبل از هر چیز شناخت درستی از آن داشته باشیم. پرچم ایران یکی از این پدیده هاست که در صحنه فعالیت های اپوزیسیون در خارج از کشور موضوع مورد مجادله و معضل اختلاف برانگیز بوده است. در رابطه با این مسأله، من طی مقاله ای نظر و نقد خود را طرح نمودم که علاوه بر نشریه پیوند در تعدادی از سایت ها و نشریات اینترنتی نیز بازتاب یافت لذا از تکرار آنها در این نوشته خودداری می کنم و صرفاً با تکیه به برخی پژوهش های تاریخی، اطلاعاتی را که مربوط به تاریخچه و پروسه شکل گیری پرچم ایران است و تغییرات مداوم آن را با خوانندگان عزیز که احتمالاً وقت و فرصت دسترسی به این منابع را نداشته اند در میان می گذارم. برای تهیه و تنظیم این مجموعه اطلاعات تاریخی، از سایت اینترنتی «نوروز»، سایت اینترنتی «سانی برایت» و کتاب آقای ناصر انقطاع تحت عنوان «شیر و خورشید، نشان سه هزار ساله» بهره گرفته شده است.

آئین میترا و تأثیر آن بر پرچم ایران

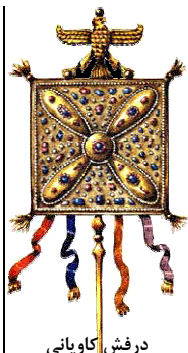
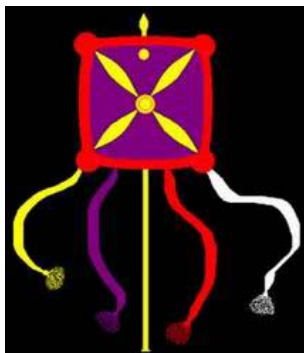
بر مبنای داده های تاریخی و از جمله آثار و سنگ نبشته های بجای مانده از دوران باستان، آئین مهر (یا میترائیسم) نخستین دین بزرگ ایرانیان در حدود بیش از سه هزار سال پیش بود. در این مذهب، خورشید منبع و مرکز انرژی جهان تلقی می شد از این

رو سجده و ستایش آن واجب بود. در آن زمان تصور بر آن بود که خورشید بدور زمین در گردش است و خورشید را همچون پرنده ای در گردش رسم می نمودند چرا که از خورشید، روشنایی و گرما نتیجه می شد و طبیعت از آن حیات می یافت و آن را سمبل زندگی و قدرت می شمردند. در برخی روایات، میترا همپای خورشید و یا خدای روشنایی و در برخی دیگر از روایات، پسر خورشید خوانده می شد که وظیفه داشت بر زمین فرود آید و فراوانی و خوشبختی را که در چنگ یک گاو پنهان شده در

غار بود، به ارمغان آورد. مثلاً نقشی که در پله های کاخ آپادانا (تخت جمشید) می بینیم نشان می دهد که یک شیر نر مشغول دریدن گاو است. در برخی نشانه ها، میترا (آدمی روی) بر گرده شیر نشسته است. شیر نر هم در آن دوران (که برخلاف سده های اخیر هنوز نسلش از ایران کنده نشده بود) نشانه قدرت، سروری و «مردانگی»؟! بود.

بنابراین از حدود سه هزار سال پیش نشانه های سه گانه: شیر، خورشید و تندیس میترا بر علائم و نقش و نگارهای آن زمان خودنمایی می کرده است. اما منبع تاریخی که ثابت کند ایرانیان در آن زمان دارای یک پرچم ملی با رنگ ها و علائم ویژه ای بودند، وجود ندارد.

درفش کاویانی

نخستین اشاره در تاریخ اساطیر ایران به وجود پرچم به قیام کاوه آهنگر و پیش بند چرمی او بر سر چوبی برعلیه ضحاک بر می گردد، پس از شکست ضحاک فریدون بر تخت شاهی نشست و او فرمان داد تا پرچم کاوه را با دیباهای زرد و سرخ و بنفش و گوهر زینت دهند و بدین سان «درفش کاویان» پدید آمد. درفش کاویان صرفاً افسانه نبوده و به استناد تاریخ تا پیش از حمله اعراب به ایران پرچم ملی و نظامی ایران را درفش کاویان می گفتند.

به روایت نوشتار تاریخی، درفش کاویان زمان ساسانیان از پوست شیر یا پلنگ ساخته شده بود، بدون آنکه نقشی بر روی آن باشد. هر پادشاهی که به قدرت می رسید تعدادی جواهر بر آن می افزود. به هنگام حمله اعراب به ایران، در جنگی در اطراف نهاوند درفش کاویان به دست آنان افتاد که آن را نزد عمر بردند و به نوشته فضل الله حسینی قزوینی در کتاب المعجم «امیرالمؤمنین سپس بفرمود تا آن گوهرها را برداشتند و آن پوست را سوزانیدند». با فتح ایران به دست اعراب از آنجائی که علمای اسلام تصویرپردازی و نگارگری را حرام می دانستند ایرانیان تا دویست سال هیچ پرچمی نداشتند.

دوره هخامنشیان

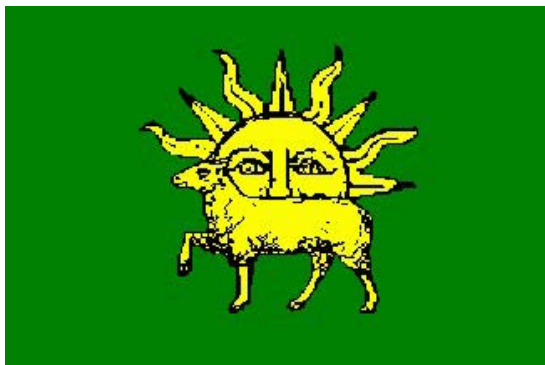
پرچم زمان کورش کبیر

در دوره شکل گیری اولین امپراتوری ایرانی توسط کورش هم اثری از یک پرچم ملی و سراسری نبود. به جای آن پرچم های متعدد وجود داشت که اساساً نماد تفکیک لشگرها و نیز فرماندهان سپاه در جنگ ها بود، به طوری که حتی سپاه جنگی یک امپراتوری نیز فقط یک پرچم نداشت. مثلاً سپاه کورش در لشگرکشی ها دارای آرایشی بدین شکل بود: نخست سواران، سپس اربه های آذوقه و سلاح و آنگاه پیادگان. علامتی که کورش در صف جلوی سوارکاران با خود حمل می کرد به «پیکره شهابی» معروف بود که عبارت از عقابی بود با بال های باز که به روی نیزه ای بلند نصب شده بود. عقاب نشانه بلندپروازی و تیزبینی بود. بنابراین می بینیم که مؤسس سلسله هخامنشی، به جای شیر یا خورشید، عقاب را سمبل خود قرار داده بود.

نخستین تصویر بر روی پرچم ایران

در سال ۳۵۵ خورشیدی (۹۷۶ میلادی) سلطان محمود غزنوی برای نخستین بار دستور داد نقش یک ماه را بر روی پرچم خود که رنگ زمینه آن یکسره سیاه بود زردوزی کنند. سپس در سال ۴۱۰ خورشیدی (۱۰۳۱ میلادی) سلطان مسعود غزنوی به انگیزه دل بستگی به شکار شیر دستور داد نقش و نگار یک شیر جایگزین ماه بشود. در زمان خوارزمشاهیان یا سلجوقیان سکه هایی زده شد که بر روی آن نقش خورشید بر پشت آمده بود، رسمی که در مورد پرچمها نیز رعایت گردید. در مورد علت استفاده از خورشید دو دیدگاه وجود دارد، یکی اینکه چون شیر گذشته از نماد دلاوری و قدرت نشانه ماه مرداد (اسد) هم بوده و خورشید در ماه مرداد در اوج بلندی و گرمای خود است، به این ترتیب همبستگی میان خانه شیر (برج اسد) با میانه تابستان نشان داده می شود. نظریه دیگر بر تأثیر آئین مهرپرستی و میترائیسم در ایران دلالت دارد و حکایت از آن دارد که به دلیل تقدس خورشید در میان ایرانیان کهن خورشید بر روی سکه ها و پرچم بر پشت شیر قرار گرفت.

پرچم در دوران صفویان

دوره شاه طهماسب صفوی

در میان شاهان سلسله صفویان تنها شاه اسماعیل اول و شاه طهماسب اول بر پرچم خود نقش شیر و خورشید نداشتند. پرچم شاه اسماعیل یکسره سبزرنگ بود و بر بالای آن تصویر ماه قرار داشت. شاه طهماسب نیز چون خود زاده ماه فروردین (برج حمل) بود دستور داد به جای شیر و خورشید تصویر گوسفند (نماد برج حمل) را بر روی پرچمها و سکه ها ترسیم کنند. پرچم ایران در بقیه دوران صفویان سبزرنگ بود و شیر و خورشید را بر روی آن زردوزی می کردند.

دوره شاه صفی صفوی

موقعیت و طرز قرار گرفتن شیر در همه پرچمها یکسان نبوده، گاهی شیر نشسته، گاهی نیمرخ و گاه رو به سوی بیننده بوده. در بعضی موارد هم خورشید از شیر جدا بوده و گاه چسبیده به آن. به استناد سیاحت نامه ژان شاردن جهانگرد فرانسوی استفاده از بیرق های نوک تیز و باریک که بر روی آن آیه ای از قرآن و تصویر شمشیر دو سر علی یا شیر خورشید بوده در دوران صفویان رسم بوده است. به نظر می آید که پرچم ایران تا زمان قاجارها مانند پرچم اعراب سه گوشه بوده.

پرچم در عهد نادرشاه افشار

دوره نادرشاه افشار

درفش شاهی یا بیرق سلطنتی در دوران نادرشاه از ابریشم سرخ و زرد ساخته می شد و بر روی آن تصویر شیر و خورشید هم وجود داشت اما درفش ملی ایرانیان در این زمان سه رنگ سبز و سفید و سرخ با شیری در حالت نیمرخ و در حال راه رفتن داشته که خورشیدی نیمه برآمده بر پشت آن بود و در درون دایره خورشید «المک الله» نوشته شده بود.

سپاهیان نادر در تصویری که از جنگ وی با محمد گورکانی، پادشاه هند

کشیده شده، بیرقی سه گوش با رنگ سفید در دست دارند که در گوشه بالای آن نواری سبزرنگ و در قسمت پائین آن نواری سرخی دوخته شده است و شیری با دم برافراشته به صورت نیمرخ در حال راه رفتن و درون دایره خورشید آن باز هم «المک الله» آمده است. بر این اساس می توان گفت پرچم سه رنگ عهد نادر مادر پرچم سه رنگ کنونی ایران است هرچند در آن زمان پرچم ها هنوز سه گوشه بودند.

قاجارها و پرچم چهار گوشه

دوره آقا محمدخان قاجار

در دوران آقا محمدخان قاجار چند تغییر در شکل و رنگ پرچم داده شد، یکی اینکه شکل آن برای نخستین بار از سه گوشه به چهار گوشه تغییر یافت و دوم اینکه پرچم سه رنگ را به یک پرچم سرخ با دایره سفیدرنگ بزرگی در میانش که در آن تصویر شیر و خورشید به رسم معمول وجود داشت تغییر یافت با این تفاوت که برای نخستین بار شمشیری در دست شیر قرار داشت.

در عهد فتحعلی شاه قاجار، ایران دارای پرچمی دوگانه شد. یکی پرچم زمان صلح که یکسره سرخ با شیری نشسته و خورشید بر پشت که پرتوهای آن سراسر آن را پوشانده بود. نکته شگفتی آور این که شیر پرچم زمان صلح شمشیر بدست داشت در حالی که در پرچم عهد جنگ چنین نبود. در زمان فتحعلی شاه استفاده از پرچم سفید رنگ برای مقاصد دیپلماتیک و سیاسی مرسوم شد. در تصویری که یک نقاش روس از ورود سفیر ایران «ابوالحسن خان شیرازی» به دربار تزار روس کشیده پرچمی سفید رنگ منقوش به شیر و خورشید و شمشیر پیشاپیش سفیر در حرکت است. برای نخستین بار در زمان محمدشاه قاجار (جانشین فتحعلی شاه) تاجی بر بالای خورشید قرار داده شد. در این دوره هم دو پرچم به کار برده می شد که بر روی یکی شمشیر دو سر حضرت علی و بر دیگری شیر و خورشید قرار داشت که پرچم اول درفش شاهی و دومی درفش ملی و نظامی بود.

دوره علی قلی شاه عادل

امیرکبیر و پرچم ایران

امیرکبیر به دلیل دل‌بستگی ویژه‌ای که به نادرشاه داشت رنگ‌های پرچم او را اما به شکل پرچم مستطیل به کار برد که سراسر زمینه پرچم سفید بود با نوار سبز نازکی در گوشه بالائی و نواری سرخ رنگ به همان اندازه در قسمت پائین و نشان شیر و خورشید و شمشیر در میانه پرچم قرار گرفت، بدون آنکه تاجی بر بالای خورشید گذاشته شود.

انقلاب مشروطیت و پرچم ایران

با پیروزی جنبش مشروطه خواهی در ایران و تشکیل مجلس، نمایندگان مردم در مجلس‌های اول و دوم به کار تدوین قانون اساسی و متمم آن پرداختند. در اصل پنجم متمم قانون اساسی آمده بود: «الوان رسمی بیرق ایران، سبز و سفید و سرخ و علامت شیر و خورشید است»، کاملاً مشخص است که نمایندگان در تصویب این اصل شتابزده بوده اند زیرا اشاره‌ای به ترتیب قرار گرفتن رنگ‌ها، افقی یا عمودی بودن آنها، و این که شیر و خورشید بر کدام یک از رنگ‌ها قرار گیرد به میان نیامده بود. همچنین درباره وجود عدم وجود شمشیر یا جهت روی شیر سخنی گفته نشده بود.

به نظر می‌رسد بخشی از عجله نمایندگان به دلیل وجود شماری روحانی در مجلس بوده که استفاده از تصویر را حرام می‌دانستند زیرا که نمایندگان در توجیه رنگ‌های بکار رفته در پرچم به استدلال‌ات دینی متوسل شدند، بدین ترتیب که گفتند رنگ سبز، رنگ دلخواه پیامبر اسلام و رنگ این دین است، بنابراین رنگ

دوره ناصرالدین شاه

دوره محمد شاه قاجار

سبز در بالای پرچم ملی ایران قرار گرفت. در مورد رنگ سفید نیز به این استناد شد که رنگ پاک، صلح، آشتی و مورد علاقه زرتشتیان است و آن در زیر رنگ سبز قرار گرفت. در مورد رنگ سرخ نیز با اشاره به ارزش خون شهید در اسلام، بویژه امام حسین و جان باختگان انقلاب مشروطیت به ضرورت پاسداشت خون آنان رنگ سرخ را نیز افزودند.

این استدلال‌ات زمینه را در مجلس برای گفتگوی نشان شیر و خورشید مساعد نمود و این موضوع این گونه توجیه شد که انقلاب مشروطیت در مرداد (سال ۱۲۸۵ هجری شمسی - ۱۹۰۶ میلادی) به پیروزی رسید یعنی در برج اسد (شیر). از سوی دیگر چون اکثر ایرانیان مسلمان شیعه و پیرو علی هستند و اسدالله از القاب حضرت علی است، بنابراین شیر هم نشانه مرداد است و هم نشانه امام اول شیعیان، در مورد خورشید نیز چون انقلاب مشروطه در میانه ماه مرداد به پیروزی رسید و خورشید در این ایام در اوج نیرومندی و گرمای خود است خورشید را نیز بر پشت شیر سوار کردند که این شیر و خورشید هم نشانه علی باشد هم نشانه ماه مرداد و هم نشانه چهاردهم مرداد یعنی روز پیروزی مشروطه خواهان و البته شمشیر ذوالفقار علی نیز بدست شیر اضافه شد.

دوره پهلوی

بدین ترتیب برای اولین بار پرچم ملی ایران به طور رسمی در قانون اساسی به عنوان نماد استقلال و حاکمیت ملی مطرح شد. در سال ۱۳۳۶ منوچهر اقبال، نخست وزیر وقت به پیشنهاد هیأتی از نمایندگان وزارت خانه‌های خارجه، آموزش و پرورش و جنگ طی بخش نامه‌ای ابعاد و جزئیات دیگر پرچم را مشخص کرد. بخش نامه دیگری در سال ۱۳۳۷ در مورد تناسب طول و عرض پرچم صادر شد و طی آن مقرر گردید طول پرچم اندکی بیش از یک برابر و نیم عرض آن باشد.